

Avansul global al populismului

Jan-Werner Müller, *Ce este populismul?*

traducere de Irina-Marina Borțoi, Editura Polirom, Iași, 2017, 179 pp., ISBN: 978-973-46-6912-7

Volumul lui Jan-Werner Müller intitulat *What is populism?* a fost publicat în anul 2016, în urma mai multor prelegerii susținute la Institutul de Științe Umaniste din Viena. În anul 2017, volumul profesorului de științe politice Müller fost tradus în limba română de Irina-Marina Borțoi și publicat la editura ieșeană Polirom. Autorul își propune să pună în lumină efectele politice ale populismului pentru regimurile democratice liberale. Încă de pe copertă, volumul este recomandat de ziarul *Washington Post* cu scopul înțelegerii popularității lui Donald Trump, care este văzut, alături de alți lideri populști, ca reprezentând un pericol la adresa democrației liberale. Pentru profesorul Müller, populștii sunt antielitști, antipluraliști, antidemocratici, deci iliberali, deoarece miza conflictului politic cu partidele politice tradiționale, considerate a fi imorale și corupte, constă în faptul că ei și numai ei reprezintă poporul, iar ceilalți trebuie tratați ca dușmani. Populismul ar fi o pledoarie pentru oamenii simpli din popor, având ca obiect critica radicală împotriva elitelor tradiționale, alese democratic. Populismul nu ar fi fost posibil în absența democrației reprezentative, acesta fiind motivul pentru care populștii nu sunt împotriva ideii de reprezentare. Astfel, odată ajunși la guvernare, în urma votului democratic, populștii recurg la clientelism și

corupție; cetățenii fiind transformați în clienți ai populștilor. Populștii capturează aparatul birocratic al statului și acaparează societatea civilă. Jan-Werner Müller apreciază că atunci când nu sunt la guvernare, populștii invocă un popor neinstituționalizat, aflat în opoziție cu politicienii.

Populștii resping ordinea economică liberală și regimul politic democratic liberal instaurate de elitele liberale considerate a fi arogante și astfel democrația, chiar din interior, fabrică un nou curent politic numit populism. În viziunea lui Müller, populismul a devenit o formă degenerată a democrației, însă promite să respecte idealurile democratice. Astfel, în SUA, în urma crizei financiare, au apărut mișcări populiste cum ar fi Tea Party, care avea ca obiectiv criticarea politicii dominante. Încă de la începutul cărții, Müller nu este de acord cu alegerea lui Donald Trump în funcția de președinte al SUA, pe care îl consideră un populist de dreapta, care a luptat împotriva establishment-ului și a speculat sentimentele și resentimentele cetățenilor americani, cărora le-a promis să le reda puterea. În schimb, în Europa, establishment-ul este cel care pune eticheta de populști adversarilor politici, însă efectul a constat în faptul că populștii și-au asumat cu mândrie eticheta pusă de establishment. În acest fel, oricine poate fi numit populist. În SUA populismul se

asociază cu progresismul, iar în Europa populismul reprezintă eticheta pusă de liberali. În ambele variante, și americană și europeană, populismul a fost generat de acumularea datoriei publice și de necesitatea aplicării politicilor de austeritate de către guverne. În Europa, cei care votează cu populații de dreapta sunt cei care au un venit mic și sunt mai puțin educați.

Profesor de științe politice la Universitatea Princeton, Jan-Werner Müller arată că originile populismului sunt în *narodniki* ruși și în ideologia *narodnicestvo*. Intelectualii ruși idealizau țărâniea și satul, recurgând la consultări populare, populismul având astfel legături cu agrarianismul, reprezentând revolta unor grupuri reacționare. Prin urmare, popular înseamnă să-i favorizezi pe cei dezavantajați și să-i aduci la putere cei excluși. Populismul nu ar putea exista dacă politicienii nu ar vorbi în numele poporului. Populismul ar fi o viziune fictiv-criticist-moralistă a unui popor împotriva propriilor elite corupte. Astfel, cine critică elita politică ar fi populist, iar cine nu susține partidele populiste nu ar face parte din poporul pur-adevărat. Prin urmare, numai o parte a poporului ar face parte din poporul pur. Müller dă câteva exemple doar dintr-un anumit punct de vedere. Spre exemplu, Donald Trump, în timpul campaniei electorale americane, a menționat că își dorește „unirea poporului – pentru că ceilalți oameni nu înseamnă nimic”. Populiștii asmut astfel poporul pur și inocent împotriva elitelor liberale corupte, care nu ar munci. Müller consideră că întregul popor nu poate fi niciodată reprezentat, deoarece populiștii acceptă elitele doar în măsura în care ei sunt reprezentații și nu vor trăda încrederea acordată la urne de popor. Astfel, ar fi o eroare să credem că populismul ar putea fi o formă de naționalism etnic sau sovîin (p. 48).

Teoriile conspiraționiste fac parte din arsenalul retoricii populiste, în sensul în care, în instituțiile democrației, în culisele puterii, se unelțește împotriva poporului de către elitele corupte și lipsite de morală. Prin urmare, discursul

populist-antielitist poate fi ușor de identificat. Cu toate acestea, liderii populiști nu sunt altceva decât politicieni de carieră, care nu ar avea pe cine să reprezinte dacă nu ar ataca sistemul de partide. Deși nu este politician, totuși, profesorul de științe politice Jan-Werner Müller are ca principal obiectiv științific de analiză negarea alegerii lui Donald Trump de către marii electori, care a pierdut alegerile la scrutinul popular, câștigătoarea fiind democrația Hillary Clinton. Astfel, „populismul Donald Trump a acuzat faptul că alegerile primare din Partidul Republican ar fi fraudate, precum și faptul că chiar Convenția Națională Republicană este măsluită” (p. 58). Prin urmare, nu se pune problema reprezentării poporului de către candidații populiști, ci a faptului că persoanele nealese din cadrul instituțiilor democratice sunt cele care ar putea produce rezultate greșite.

Liderii populiști sunt charismatici și mențin legătura directă cu poporul, însă nu prin intermediari, adică cu ajutorul partidelor politice. Populismul este direct mijlocitor între puterea politică și cetățeni, dorind să reprezinte direct poporul. Partidele populiste au o structură monolitică, iar membrii sunt direct subordonați liderului charismatic. Cu toate că partidul este parte a societății, totuși populiștii au pretenția să reprezinte poporul în totalitate. Astfel, profesorul Müller încearcă să explice ce semnificație are mesajul de campanie a lui Donald Trump „Make America Great Again” și anume că poporul a fost trădat de elite și că oricine i se opune lui Trump este de fapt împotriva Americii (p. 66). Prin urmare, Trump și-a asumat discursul populist, descriindu-se ca un om de bune moravuri și incoruptibil, spre deosebire de contracandidata democrată. Totuși, profesorul Müller evită să aducă vreo critică democrațiilor și candidației Hillary Clinton, care a fost acuzată de corupție și imoralitate, pe parcursul campaniei electorale americane.

Profesorul Müller își propune să afle „ce fac populiștii la putere?”. Populiștii fac opoziție elitelor corupte și apără „poporul care nu greșește

niciodată”. Astfel, partidele populiste, deși protestează, odată ajunse la guvernare, nu pot manifesta împotriva propriei puteri pe care au câștigat-o la urne. Populiștii propun rețete simple cu privire la politicile reale. Prin urmare, „ar fi o iluzie să credem că odată ajunși la putere populiștii sunt sortiți eșecului”. Toate nereușitele populiștilor la guvernare sunt puse pe seama elitelor conspirative, ei continuând să se victimizeze și după ce au ajuns la guvernare, dând exemplul lui Erdoğan (p. 72). Populiștii prezintă anumite situații ca fiind crize, ca amenințări, cu scopul de a-și legitima propria guvernare populistă. Prin urmare, populiștii recurg la mitul cetății asediate și al salvatorului¹, care salvează poporul fie de străini, fie de politicienii corupți.

Populiștii acaparează statul și recurg la clientelism de masă, la legalism discriminatoriu și luptă împotriva societății civile. Prin urmare, populiștii ar instaura democrația neliberală sau iliberală, concept pus în lumină de mai bine de 20 de ani de jurnalistul american Fareed Zakaria, iar în articolul publicat de după alegerea lui Donald Trump a subliniat că democrația americană a devenit iliberală². Pe de altă parte, democrația iliberală ar fi promovată de populiștii în Ungaria lui Orbán, în Polonia lui Kaczyński sau Turcia lui Recep Tayyip Erdoğan. Astfel, populismul este ostil constituționalismului, protejării minorităților, fiind împotriva procedurilor și instituțiilor democratice (p. 97). Populismul preferă o relație directă între lider și popor, în sensul în care populiștii ar admite mai mult democrația directă referendară și mai puțin democrația

representativă. Müller consideră că populiștii sunt în stare să sacrifice propria constituție dacă nu mai corespund scopurilor guvernării populiste, făcând referire la regimul Victor Orbán din Ungaria și a conflictului instituțional cu Uniunea Europeană, pe tema migrației, ca urmare a respingerii cotelor de migranți impuse de Comisia Europeană. Deși nu este politician, totuși profesorul Müller face aprecieri mai puțin obiective. Spre exemplu, Victor Orbán a spus că „criticile Comisiei Europene nu sunt îndreptate împotriva guvernului, ci a poporului maghiar și că UE atacă Ungaria”. Astfel, profesorului Müller i se taie răsuflarea cu privire la axiome de genul „cine atacă guvernul atacă poporul maghiar” (p.102). Aceasta ar fi, în viziunea profesorului Müller, logica populismului.

Ocuparea sau acapararea statului ar reprezenta idealul populist, deoarece guvernul are ca obiectiv diminuarea puterii judecătorești și a presei, în cazul Ungariei. Astfel, constituțiile populiste sunt fabricate pentru a limita puterea nepopuliștilor, adică a liberalilor. În viziunea lui Müller, populiștii sunt un fel de protoautoritariști (p. 115), care afectează sistemele democratice, iar cei care susțin liderii populiști au, la rândul lor, personalități autoritare. Fascinația populismului este respinsă de democrația liberală căroră Müller își propune să le dea câteva sfaturi, recurgând la formula lui Norberto Bobbio³ despre promisiunile încălcate ale democrației. Müller e de părere că succesul populismului este legat de promisiunile făcute de democrație care nu pot fi realizate în societățile liberale. Odată cu ascensiunea populismului va dispărea partidocrația, adică democrația fundamentată pe dominația partidelor politice, care mediază între cetățeni și puterea politică. Populismul este puternic în societățile cu partide politice slabe, deoarece acolo unde organizațiile politice au eșuat, populiștii au avut un trend ascendent. Astfel, populiștii

1 Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*, traducere de Daniel Dimitru, (Iași: Editura Institutul European, 1997)

2 Faared Zakaria, „America's democracy has become illiberal”, *Washington Post*, 29.12.2016, https://www.washingtonpost.com/opinions/america-is-becoming-a-land-of-less-liberty/2016/12/29/2a91744c-ce09-11e6-a747-d03044780a02_story.html?utm_term=.852532e2980d, accesat în data de 17.01.2018.

3 Norberto Bobbio, *Liberalism și democrație*, traducere de Ana-Luana Stoicea, (București: Editura Nemira, 1998) 1-160.

susțin că partidele tradiționale formează carteli politice și conspiră împotriva cetățenilor, făcând referire la formula lui Katz și Maier de cartelizare a partidelor politice⁴.

Despre criza reprezentării americane, profesorul de științe politice Müller arată că populismul își are originea în SUA. Astfel, fermierii care cultivau porumb aveau nevoie de credite ieftine și de transport ieftin pentru transportarea recoltelor pe coasta de Est, (p. 131). Revendicările fermierilor au condus la fabricarea programului populist care ar fi constat în crearea unei subtrezorerii și naționalizarea căiiilor ferate. Prin urmare, programul populist era îndreptat împotriva monopolului Wall Street-ului, deoarece oamenii care doar muncesc au devenit „sclavii” trustului banilor. Wall Street-ul transformându-se astfel stăpânul țării (p. 133). În Europa, integrarea europeană a limitat voința populară, prin constrângerile supranaționale asupra statelor naționale (p. 142), deoarece construcția europeană postbelică s-a axat pe ideea menținerii poporului la distanță. Populismul european ar fi cauzat de criza euro și de o tehnocrație care a alimentat ascensiunea partidelor populiste, în sensul în care a susținut că poporul grec trebuie să-și ispășească „păcatele”, impunând măsuri de austeritate libertariene. După Müller, populismul de stânga, care se opune populismului de dreapta, este cel mai periculos.

Profesorul Jan-Werner Müller încheie volumul cu enunțarea a șapte teze

despre populism, fără a menționa faptul că criza stângii europene a lăsat cale liberă partidelor populiste, iar politicile de liberalizare, dezindustrializare și delocalizare au produs efecte negative asupra economiilor statelor naționale și astfel cetățenii europeni, fără locuri de muncă și cu venituri la limita supraviețuirii, au îmbrățișat tezele propagate de liderii populiști. Müller a uitat să aducă aminte, în volumul *Ce este populismul?*, faptul că populismul se află în conflict cu globalizarea, cu economia de piață și că militează pentru revenirea la suveranitatea națională a statelor. În Europa, populismul a prins teren favorabil pe tema migrației. Țări precum Austria, Cehia, Ungaria sau Polonia, Franța și Germania au îmbrățișat tezele dreptei populiste, iar instaurarea guvernelor eurosceptice a demonstrat eșecul partidelor de stânga europene. Prin urmare, ascensiunea populismului în Europa se datorează și reacției la urne a cetățenilor europeni împotriva ordinii liberale pe care UE o promovează. Brexit-ul a scos Regatul din UE și a avut ca fundament respingerea de către cetățenii britanici, pe calea democratică a referendumului, a politicilor supranaționale ale UE.

Deși toată lumea vorbește despre populism, totuși profesorul de științe politice Müller admite faptul că încă nu se știe cu claritate ce este populismul.

Florin Grecu

[„Hyperion” University of Bucharest]

4 Richard S. Katz, Peter Mair, „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, *Party Politics*, 1(1995):5-28